

Hur dör djur?

LYNN ÅKESSON är docent i etnologi vid Lunds universitet. För närvarande arbetar hon med två forskningsprojekt: "Ritualernas marknad" och "Sopornas universum" finansierade av Vetenskapsrådet respektive Riksbankens Jubileumsfond. Bland publicerade arbeten på ritualtemat kan nämnas: Mellan levande och döda, föreställningar om kropp och ritual från 1997.

År 1948 skrev Evelyn Waugh en samhällskritisk satir, romanen *Den käre bortgångne*. En av huvudpersonerna i boken är begravningsentreprenör för döda djur. Företaget *Sällare Jaktmarker* tillhandahåller all slags rituell rekvisita och en präst till stöd för de sörjande mattar och husar som så önskar. Bland annat skickas ett kort till ägarna på begravningsens årsdag. "Er lille Arthur tänker på er i himlen i dag och viftar på svansen" eller något liknande kan det stå på hälsningen "in memorial" (Waugh 1965:18).

I dag är Evelyn Waughs ironiska skildring en del av den svenska vardagsverkligheten. Likheterna är påfallande även om sextio års samhällsförändring naturligtvis satt sina spår i de tekniker som står sörjande husdjursägare till buds.

Webben har till exempel en viktig funktion att fylla för den som vill minnas, sörja eller skicka hälsningar till den som mist ett älskat husdjur. Sådana hälsningar kan bland annat hämtas från *Angels Winks Heavenly Post Card Shoppe*.¹

Några vanliga svenska webbplatser är *Djurens Minneslund* och *Djurens Himmel*. Här finner man texter till minne av musen Mysan, hamstern Cicko, katten Kasper, hunden Janna, marsvinet Amalia, kaninen Tjorven, undulaten Fanny, harungen Surprice och många, många andra.²

Ytterligare andra webbplatser har specialiserat sig på ett djurslag, exempelvis *Spinn! – Kattkyrkogården*.³ Ofta kröns texten med en bild på det döda djuret, samt med födelse- och dödsdag.

Minnesrunan för hunden Imze Vimze Sagoprinsen är ett av många exempel på detta mönster. Följande döds- poesi, undertecknat "Från alla oss som älskade dig" tillägnas honom:

Monumentalkyrkogården i Milano. Foto: Magnus Mörck.

För varje litet höstlöv som faller till marken
har vi gråtit en tår för dig
För varje stjärna som syns på himlen
viskar vi att vi älskade dig
Så länge mörkret faller om kvällen
och så länge dagen gryr om morgonen
så länge ska vi minnas dig...
Inga smärtor finns nu mer,
i himlen springer du och ler⁴

Men dödsannonser för djur med bilder, symboler och poesi, har också börjat synas i vanliga papperstidningar. Sedan ett halvår tillbaka har veckotidningen *Land* en särskild spalt "Till Minne" för döda djur ungefär en gång i månaden. Här föddes affärsidén efter positiv läsarrespons på en artikel om hur man sörjer djur. I ett aprilnummer 2005 flankeras minnesspalten för döda djur i *Land* av ett

stort reportage om den kanske äldsta katten i Sverige och andra gamla djur, samt ett helt uppslag med recept på kakor för hundar. Båda delarna täcker vardera två sidor och har många bilder.⁵ Djur säljer, både som levande och döda.

Husdjuren har blivit familjemedlemmar. I detta förmänskligande av djur ingår också att sörja dem. Sorgen ritualiseras och gestaltas enligt samma koncept som för människor både i annonsering och på begravningsplatser. För djuren finns kommunalt ordnade djurkyrkogårdar där individuella gravplatser smyckas med stenar, inskriptioner, bilder, leksaker, blommor och lyktor. Minneslundar kan vara ett alternativ. Här gravsätts djurens aska anonymt men gemensamma smyck-

ningsplatser finns, precis som i människornas minneslundar. Andra varianter är platser som vuxit fram spontant, utan kommunal inblandning. De kan vara kollektiva som i Ruddalen, Västra Frölunda utanför Göteborg, där minnesmärken för ormar och katter samsas med andra djur. De kan vara individuella som de gravljus som vid juletid lyste vid en liten grusväg i Blekinge. I försommartid pryder kors och blommor platsen. Snarlik de platser som numera markerar mänskliga olyckshändelser på svenska vägar, vilar här hunden Minna.

Att begrava djur är, till skillnad från dödsannonserna, ingen ny företeelse utan följer människorna ner i förhistoriens djup (Jennbert 2002). Stenåldersgravfältet vid Skateholm i Skåne är ett av många exempel (Larsson 1988). Här blandas människor med djur. Ibland ligger de i samma grav, ibland har hundar fått egna gravar, lika omsorgsfullt utrustade och preparerade som människornas. Denna sammanblandning går dock inte för sig i kristen tradition. Här är ett dött djur ett kadaver, begreppet stoft eller kvarleva är reserverat för människor. Det går alltså inte att ta hunden med sig in i himlen. I varje fall inte om man frågar. För liksom tidigare gällde för odöpta barn går denna teologiska konstruktion att kringgå. Förr smugglade man ned de odöpta i andras kistor eller gömde dem i kyrkogårdsmurar eller på kyrkans vind (Londos 1995). Nu kan askan efter ett älskat husdjur i hemlighet få följa husse eller matte i graven. Till och med hela hundlik har lagts i ägarens kista. Den ur teologisk synvinkel strikta åtskillnaden mellan människa och djur som följer in i döden, tycks inte alltid vara folkligt förankrad varken i nutid eller dåtid.

Homologierna mellan människa och

djur gör ibland att kategorierna blandas på ett sätt som vid första anblicken gör tolkningen osäker. På vissa äldre kyrkogårdar finns ståtliga gravmonument över människor där djur ingår i skulpturkretsen. Andra minnesmärken är verkligen resta över djur, så som den engelske poeten Lord Byrons hund Botswain och norrmannen Peter Christian Bechs häst och hund som ligger begravda i nära anslutning till husbondens egen grav (Thorsen 2001). Utifrån skulpturerna i sig, kan det vara svårt att utröna om detta är ett monument *med* djur, eller om det är ett monument *för* djur. Ligger det ett djur eller en människa under? Detsamma gäller för dödsannonser. Djurmotiv i dödsannonser för människor ser likadana ut som djurmotiven i annonserna för djur. Bland de sörjande i annonser för människor finns ibland också djur medtagna bland de "anhöriga". Djuren och människorna är till förvillelse lika i livet som i döden. I kakrecept och berättelser om rådiga räddare likställs djuren med andra familjemedlemmar. Det är denna jämlikhet som också speglas i ritualiseringen av djurens död.

Att minnas sina djur genom gravläggning och monument delar nutidsmänniskan med sina förmödrar och förfäder. Andra historiska bruk är däremot otänkbara i dagens familjelika relation till djur. Dit hör att göra handskar, mattor eller mössor av älsklingshundens hud och päls (Thorsen 2001), djuroffer i bränd eller balsamerad form och vem kan idag tänka sig att stoppa upp den döda katten för att fortsätta njuta av dess sällskap? En askurna i bokhyllan tillsammans med bilder på djuret, ljus och blommor, är mera i dagens smak för den som inte vill begrava. Men kloning går också bra. För den som har råd. 1997 upprördes människor av

nyheten om det klonade fåret Dolly (Åkeson 1997a, Ideland 2002). Sedan dess har tekniken blivit trivial. Ur avelssynpunkt, exempelvis vad gäller hästar och kor, har kloning inte vunnit några större framgångar bland annat eftersom det är en dyr teknik (Berglund 2004). För ägare till djur som haft status av familjemedlemmar kan kloning däremot vara något önskvärt. På så sätt kan älsklingsdjuret återuppstå när kloningsteknik ersätter konservatorsteknik. Att detta också är en god affärsidé framgår om man studerar priserna som företag specialiserade på husdjurskloning presenterar. En klonad katt kostar 32.000 dollar hos *Genetic Savings & Clone, Inc.* Än så länge tycks kloningstekniken gälla katter, där lyckade resultat visas på för-

föriska bilder av söta kattungar. Hundar utlovas kunna klonas inom en snar framtid och hos andra företag även hästar. Till dess kan DNA från det döda djuret deponeras, för endast 295 dollar hos företaget ovan.⁶

Alla har emellertid inte samma syn på relationen mellan människa och djur. Inom professionell djurhållning värderas så kallat "djuröga", det vill säga förmågan att ha en god blick för djurens behov och välbefinnande (Falkengren & Israelsson 2004). Detta är dock någonting helt annat än den familjerelation som manifesteras i ritualiseringen av döda husdjur. För den professionelle djurskötaren eller djurägaren är djuren en del av produktionen, där slaktdjuren eller de djur som måste

Spontant anlagd djurkyrkogård i Ruddalen, Göteborg. Foto: Magnus Mörck.

avlivas inte sätter några rituella avtryck. Dödsannonserna och gravplatserna är till för "familjedjuren". Men långt ifrån alla keldjur hamnar i vare sig annonser eller särskilda gravar. Fånigt, tycker vissa, fränstötande tycker andra. I en TV-debatt 2004 luftades åsikterna för och emot människoliknande djurbegravningar. Här hade en annons i *Piteå-Tidningen* för hunden Hannibal hamnat alltför nära farmoderns dödsannons, menade en anhängig till farmodern. Zoologen i programmet ansåg att det inte var bra för djuren att de förmänskligades och önskade andra ritualer för djur. Representanten för djurens rätt tyckte tvärt om. Språkvårdaren synliggjorde ett förändrat språkbruk när djur omtalas som "avlidna" och "omkomna" eller när en dödad vargflock beskrivs som "pappan, mamman och den skjutne sonen". Farmodern i Piteå skulle i varje fall inte ha gillat att bli jämförd med en hund, menade hennes anhängare.⁷

Men bruket att sörja djur så som människor och visa det offentligt har kommit för att stanna. Ritualiseringen av djurens död är däremot inte formaliserad eller bunden till konventioner. Det är tydligt att djuren också ger barnen chans att utforma dödens gestaltning. Innehållet i de virtuella minneslundarna är i hög grad skapat av barn. Gravplatserna däremot, kräver att vuxna medverkar, liksom annonserna i pressen eftersom bådaderna kostar pengar. Engagemanget och närheten till döda djur har en frimodighet som inte självklart finns när det gäller döda människor. I dagens ritualparadigm med krav på innerlighet, personlig upplevelse och en rituell "feel-good-effekt" (Bell 1997, Åkesson 1997b) är djuren goda exempel. Det finns alltså en potential i dödsbruket för djur att visa nya vägar även i ritualiseringen för döda människor. Så kan dju-

rens begravningsplatser i viss mening ses som ett slags kulturella frizoner. Här är allt möjligt. Ännu finns en lågmäldhet över djurens gravar med hemmagjorda minnesmärken, barnteckningar och väl-använda leksaker.

Begravningsbruket för djur följer emellertid tätt i människans spår, både vad gäller språk och rekvisita. En annan möjlighet är därför att djurens död professionaliseras och elaboreras. Begravningsentreprenörer för djur har redan etablerat sig i Sverige och liknelsen med Evelyn Waugh's *Sällare Jaktmarker* är inte alltför långsökt. För den som känner sig tveksam inför hur sorgen kan uttryckas och gestaltas finns rådgivning. Så tillhandahåller exempelvis *Länsförsäkringars* djuravdelning, *Agria*, webbsidor som handlar om sorg, död och praktiska råd när ett älskat husdjur dött.⁸ En annan plats att besöka är: *Pet loss. How to cope. Memory pages*.⁹ Likaså erbjuder kloningsföretaget ovan sina *Grief Resources* i form av en *Pet Loss Support Hotline*, med för ändamålet relevanta länkar till veterinärer och djurkliniker bland annat.

Det finns en expansiv ekonomisk marknad för människans bästa vänner, både som levande och döda. Men det finns också en känslomässig marknad för de djuriska familjemedlemmarna. Döda farmödrar kan därför sannolikt räkna med ytterligare konkurrens om de efterlevandes uppmärksamhet.

NOTER

¹ www.angelwinks.webby.com

² www.home7.swipnet.se

³ www.katt.nu/kyrko-minnes

⁴ www.hem.fyrstorg.com/djurens_himmel

⁵ Tidningen *Land* nr 16, 15 april 2005.

⁶ www.savingsandclone.com

⁷ SVT 1, 2 november 2004.

⁸ www.agria.se

⁹ www.hem.passagen.se

Åkesson, Lynn 1997b. *Mellan levande och döda. Föreställningar om kopp och ritual*. Stockholm: Natur och Kultur.

LITTERATUR

- Bell, Catherine, 1997. *Ritual Perspectives and Dimensions*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Berglund, Sara, 2004. "Fenomenet Prometea upp-
rör inte längre." I: *Axess* 3:2004.
- Falkengren, Jutta & Israelsson, Carin, 2004.
"Djurögat läser vad boskapen vill ha." I: *Axess*
5:2004.
- Ideland, Malin, 2002. *Dagens gennyheter*. Lund:
Nordic Academic Press.
- Jennbert, Kristina, 2002. "Djuren i nordisk för-
kristen ritual och myt." I: Jennbert, Kristina;
Andren, Anders & Raudvere, Catharina (red.),
Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen
ritual. Lund: Nordic Academic Press.
- Larsson, Lars, 1988. *Ett fångstambälle för 7000 år*
sedan. Boplatser och gravar i Skateholm. Lund:
Signum.
- Londos, Eva 1995. "Om askegossen från Bring-
tofta och döda barns begravning." I: Börjesson
(red.), *Småländska kulturbilder 1995. Från kyr-
kans värld*. Jönköpings läns museum.
- Thorsen, Liv Emma, 2001. "Dead Dogs." I: *Eth-
nologia Scandinavica* 2001.
- Waugh, Evelyn, 1965. *Den käre bortgägne. En eng-
elsk-amerikansk tragedi*. Stockholm: Wahlström
& Widstrand.
- Åkesson, Lynn, 1997a. "Klona skapelsens krona."
I: *Källa* 49. Forskningsrådsnämnden.

SUMMARY

Mourning Dead Pets

When mourning pets, customs and rituals are in many ways similar to what is used for humans. Graves are decorated with symbols such as crosses, stones with inscriptions, flowers, and candles. On the internet, special web-pages are designed, devoted to the mourning of loved animals. Quite new in a Swedish context are announcements in daily and weekly press, where the obituary notices are designed just the same as for deceased persons. For owners that can not stand the thought of death as the final departure for the loved pet, cloning is an (expensive) alternative.

In a Christian context, the borderline between man and beast is absolute, and should not be crossed even by death. This ideological construction does not seem to hold truth for all persons, and the borderline is trespassed by secretly placing the ashes or the whole cadaver of an animal in the coffin containing the remains of the dead owner.

Everybody does not approve of customs that equal man and beast, however. Some people think of it as inadequate or silly, some take offence when announcements for dead dogs comes to close to the announcements of deceased relatives. But whether one likes it or not, the market for pets, dead or alive is an expanding and lucrative one.